

ПЕРСОНАЛІСТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ СУЧАСНОГО ПРАВОСЛАВНОГО БОГОСЛОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ ТА СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті проведено аналіз персоналістичної антропології сучасного православного богослов'я в умовах глибоких соціокультурних трансформацій, спричинених російсько-українською війною. Розглянуто антропологічні інтерпретації людського буття як онтологічного виміру богословської рефлексії та окреслено ціннісні засади розуміння особистості, укорінені в доктринальних уявленнях православної традиції. Акцентовано увагу на взаємозв'язку богословсько-антропологічних концепцій, еклезіологічних моделей і форм колективної ідентичності. У контексті воєнної реальності персоналістична антропологія набуває особливої ваги, оскільки уможливорює критичну рефлексію щодо релігійних наративів, залучених до легітимації насильства та ідеологізації сакрального. Установлено, що антропологічний вимір сучасного православного богослов'я постає концептуальною основою осмислення людини, здатною протистояти процесам дегуманізації, нівеляції людського життя та підміни персональної відповідальності колективістськими конструктами.

Ключові слова: персоналістична антропологія, особистість, релігійна антропологія, православне богослов'я, еклезіологія, російсько-українська війна, сакралізація, ідентичність.

Oleh Sokolovskyi

PERSONALIST ANTHROPOLOGY OF CONTEMPORARY ORTHODOX THEOLOGY IN THE CONTEXT OF WAR AND SOCIAL TRANSFORMATIONS

The article provides a religious studies analysis of personalist anthropology in contemporary Orthodox theology within the context of profound sociocultural transformations caused by the Russian–Ukrainian war. It examines anthropological interpretations of human existence as an ontologically significant dimension of theological reflection and outlines the value foundations of personhood rooted in the doctrinal tradition of Orthodoxy. Particular attention is paid to the interrelation between theological-anthropological concepts, ecclesiological models, and forms of collective identity. In the context of wartime reality, personalist anthropology acquires particular analytical relevance, as it enables critical reflection on religious narratives involved in the legitimation of violence and the ideologization of the sacred. The study demonstrates that the anthropological dimension of contemporary Orthodox theology functions as a conceptual framework for understanding the human being, capable of counteracting processes of dehumanization, the devaluation of human life, and the substitution of personal responsibility with collectivist constructs.

Keywords: anthropology, personhood, religious anthropology, Orthodox theology, ecclesiology, Russian–Ukrainian war, sacralization, identity.

Актуальність дослідження антропологічної та персоналістської проблематики сучасного православ'я визначається передусім глибинними екзистенційними, світоглядними й антропологічними викликами, які постали перед українським суспільством в умовах російсько-української війни. Повномасштабне воєнне протистояння радикально загостило питання сенсу людського буття, гідності особи, свободи волі, відповідальності та меж насильства, актуалізувавши потребу в цілісних інтерпретаційних моделях, здатних осмислити досвід страждання, втрати, смерті й надії у ширшому антропологічному та релігієзнавчому вимірах.

В умовах руйнування соціальних зв'язків і травматизації колективної свідомості особливої значущості набувають концепції, які наголошують на онтологічній цінності особистості та її свободі від будь-яких форм ідеологічного чи політичного детермінізму. Богословсько-персоналістичні підходи, які осмислюють людину як особу, покликану до свободи, любові та відповідального буття

у спільноті, дають змогу сформуванню антропологічну альтернативу редукаціоністським моделям, у яких людське життя втрачає власну цінність і перетворюється на засіб досягнення зовнішніх цілей. У цьому контексті осмислення Особи Христа як онтологічної реалізації свободи та подолання необхідності набуває безпосереднього суспільного значення, оскільки формує світоглядні підстави опору насильству та знеособленню.

Війна водночас актуалізувала проблему колективної ідентичності та суспільної єдності, яка не може бути зведена до етнічних чи політичних параметрів. Релігієзнавчий аналіз богословських моделей, заснованих на принципах особистісного співбуття, взаємної відповідальності та солідарності, дає змогу осмислити механізми формування суспільної стійкості в умовах тривалої кризи. У цьому сенсі персоналістичне бачення спільноти як простору вільного сопричастя без знищення особистої іншості набуває особливої актуальності для розуміння соціальної згуртованості та моральної мобілізації суспільства.

Окрім того, російсько-українська війна продемонструвала, що релігія та богослов'я не є нейтральними феноменами щодо суспільних процесів, оскільки можуть як сприяти легітимації насильства, так і виступати чинником його критичного осмислення. У цьому зв'язку актуальність досліджуваної проблематики полягає у виявленні тих богословсько-антропологічних підходів, які принципово несумісні з ідеологіями сакралізованого насильства, месіанізму та імперського універсалізму. Персоналістичне осмислення людини дає змогу окреслити межі допустимого у релігійній аргументації війни та підкреслити пріоритет життя, свободи і відповідальності як базових антропологічних цінностей.

Метою статті є релігієзнавче осмислення персоналістичної антропології сучасного православного богослов'я та виявлення її світоглядного й концептуального значення для осмислення людського буття в умовах війни та масштабних суспільних трансформацій.

Стан наукового розроблення проблеми. Проблематика антропологічного осмислення Особи Ісуса Христа в сучасному православному богослов'ї має тривалу історію наукового осмислення та перебуває на перетині богослов'я, філософської антропології, релігієзнавства й еклезіології. У вітчизняному науковому дискурсі теоретично-методологічним підґрунтям цієї проблематики є праці, присвячені філософсько-релігієзнавчому аналізу еволюційних трансформацій антропології, а також наукові розвідки провідних українських філософів, релігієзнавців і богословів. Зокрема, концептуальні підходи та методологічні напрацювання М. Бабія, К. Вергелеса, Т. Гаврилюк, В. Єленського, Н. Ішук, А. Колодного, В. Лозовицького, Л. Филипович, Г. Христокіна, Ю. Чорноморця, А. Шимановича та інших дослідників.

Критичне залучення та актуалізація ідей зазначених авторів дає змогу окреслити ключові параметри досліджуваної проблематики у світовому й вітчизняному релігієзнавчому та богословському контекстах. Еволюцію доктринальних уявлень про втілення, ікономію спасіння та їхній антропологічний зміст у межах православної богословської традиції ґрунтовно аналізували церковні діячі й теологи І. Зізіулас та Х. Яннарас. Вагомий внесок у дослідження антропологічних вимірів православного віровчення в їх співвіднесеності з доктринальними ученнями про втілення та спасіння здійснили богослови К. Уаре, О. Клеман, Д. Станулоа та І. Влахос, у працях яких особливу увагу приділено проблемам свободи, гідності людського буття та способів його реалізації у горизонті тринітарного богослов'я.

Методологія дослідження. Методологічну основу статті становить комплекс міждисциплінарних підходів, сформованих на межі релігієзнавства, філософської антропології та сучасної богословської думки. Визначальним є антропологічний підхід, який дає змогу розглядати богословські концепції крізь призму осмислення людського буття, його онтологічних засад і ціннісних орієнтирів. Застосування герменевтичного методу уможливило інтерпретацію доктринальних текстів сучасного православного богослов'я з урахуванням їх історичного та соціокультурного контексту. Порівняльний підхід використано для виявлення концептуальних відмінностей у персоналістичних моделях, представлених у працях провідних православних мислителів. Водночас критично-аналітичний метод дав змогу простежити суспільні імплікації богословських антропологічних концепцій, зокрема їхній потенціал у протидії дегуманізаційним тенденціям та ідеологізації релігійного дискурсу в умовах війни. Така методологічна перспектива забезпечує цілісне осмислення сучасного православного богослов'я як світоглядної основи інтерпретації людського буття в умовах радикальних історичних викликів.

Дискусії та результати дослідження. Католицька та православна теологічні традиції виявляють важливу спільність у доктринальному осмисленні постаті Ісуса Христа, насамперед у розумінні Його як Сина Божого і водночас Сина Людського, що закладає фундаментальні антропологічні передумови для християнського розуміння свободи та гідності людської особистості. Така конвергенція зумовлена історичною єдністю джерельної основи ранньохристиянського богослов'я, коли на початкових етапах формування христоцентричної догматичної доктрини як західна, так і східна традиції спиралися на корпус новозавітних текстів, догматичні визначення вселенських соборів, а також на богословську спадщину Отців Церкви. Саме у цих джерелах було закладено бачення людини як істоти, покликаної до свободи, відповідальності та участі в спасінні, яке має безпосередній зв'язок із її гідністю як образу Божого.

У цьому контексті православна теологія репрезентує цілісну систему уявлень про Особу та сотеріологічне діяння Ісуса Христа, яка інтегрує низку фундаментальних проблем, такі як догмат Боготвілення, співвідношення Божественної та людської природи в єдиній Особі Воплоченого Логоса, учення про дві дії та дві волі, а також сотеріологічний вимір Його земного служіння, страждань, хресної смерті, Вознесіння і перспективи обоження людини. Усі ці положення мають не лише догматичне, а й виразне антропологічне значення, оскільки визначають свободу людини не як

автономну довільність, а як особистісну здатність до свідомого й відповідального прийняття життя, любові та жертвності.

У ХХ ст. христологічна доктрина та сотеріологічного діяння Ісуса Христа зазнала суттєвих трансформацій під впливом антропологічного повороту, що яскраво відобразився у філософській та релігійній антропології православ'я. Актуалізація питання людини, її природи, гідності та екзистенційного покликання в умовах модерної культури зумовила необхідність нового теологічного дискурсу, спрямованого на поглиблене переосмислення класичних догматичних положень. У цьому дискурсі свобода почала розглядатися не лише як етична чи психологічна категорія, а й як онтологічна характеристика особистісного буття, яка безпосередньо визначає гідність людини навіть у ситуаціях насильства, страждання та історичних катастроф.

У такій перспективі христоцентрична доктрина дедалі виразніше постає не лише як суто догматична конструкція, а й як методологічна основа богословського аналізу людини. Поділяючи позицію Т. Гаврилюк, слід зазначити, що антропологічні засади православного віровчення, спрямовані на розкриття природи людини, її життєвого призначення та шляхів спасіння, формуються на ґрунті догматів тріадології та христоцентричної догматичної доктрини, у межах яких людина осмислюється як образ і подоба Бога (Гаврилюк, 2015 с. 10). Саме це розуміння зумовлює принципову непорушність людської гідності, яка не залежить від соціального статусу, історичних обставин чи фізичної уразливості.

Через персоналістичне осмислення Особи Хориста людська особистість набуває онтологічного виміру, що виходить за межі біологічного або соціального існування. Як слушно зауважує дослідник, богословська думка ХХ ст. доходить принципово важливого висновку щодо онтологічної первинності іпостасі та особи стосовно природи й сутності (Гаврилюк, 2013, с. 92). Цей висновок має безпосередні наслідки для осмислення свободи людини як здатності особи визначати спосіб власного буття, а також для розуміння її гідності як онтологічно гарантованої реальності.

Христологія та сотеріологія як методологічний принцип православної антропології виокремлюється також К. Вергелесом, який підкреслює, що Христос постає вершиною людського вдосконалення, універсальним шляхом і граничною метою існування віруючої особи (Вергелес, 2017, с. 23). У цій перспективі свобода людини розкривається не як протиставлення вищому сенсу буття, а як добровільне входження у простір відповідального життя, у якому гідність реалізується через любов,

солідарність і готовність до самопожертви. Такий підхід є особливо значущим для осмислення духовного досвіду українського суспільства в умовах війни та глибоких соціальних трансформацій.

Вплив зазначених чинників на початку ХХ ст. зумовив формування у православній теології кількох напрямів, кожен з яких по-своєму інтерпретував христологічну та сотеріологічну доктрини у світлі змін суспільної свідомості та нових уявлень про людину, її свободу і гідність у модерному світі. У цих умовах богословський дискурс дедалі більше зосереджувався не лише на догматичному збереженні традиції, а й на пошуку антропологічних моделей, здатних відповісти на кризу особистісної ідентичності, відповідальності та свободи, характерну для європейської культури ХХ ст. Ці пошуки мають безпосереднє значення і для сучасного українського суспільства, що переживає глибокі трансформації в умовах війни та соціальної нестабільності.

Провідне місце в західній православній думці посіла неопатристика, спрямована на творче переосмислення святоотцівської спадщини в діалозі з досягненнями сучасної філософії. Представники цього напрямку прагнули оновити традиційне богословське бачення Особи Христа, використовуючи сучасну терміносистему та концептуальні інструменти, здатні адекватно відповісти на інтелектуальні запити епохи (Христокін, 2020, 63–64). В антропологічному вимірі неопатристика сприяла утвердженню розуміння свободи як онтологічної характеристики особистості, а не лише як моральної чи правової категорії, що закладає підґрунтя для осмислення гідності людини як внутрішньо властивої та незвідної до зовнішніх обставин.

Інший вагомий напрям сучасної православної теології пов'язаний із літургійно-антропологічним ученням грецького богослова Й. Зізіуласа, у центрі якого перебуває ідея єдності православних церков у євхаристійному спілкуванні. У межах євхаристійної еклезіології христологія, сотеріологія й антропологічне вчення постають у нерозривному взаємозв'язку, у якому Христос осмислюється як онтологічна основа церковної спільноти, а людина – як істота, що реалізує власну ідентичність у сопричасті (Христокін, 2009). Такий підхід має принципове значення для осмислення свободи особистості як свободи у відповідальній взаємності, а не як ізольованої автономії, що є особливо актуальним для українського суспільства в умовах випробувань війною та необхідності солідарного спротиву.

Найбільшого поширення ці ідеї набули у східній релігійно-філософській традиції, де христоцентрична догматична перспектива стала визначальним чинником сучасного антропологічного

дискурсу. У цьому контексті свобода та гідність людини розглядаються як похідні від її особистісного способу буття, а не від соціальних ролей чи політичних статусів. Саме таке бачення створює світоглядні підстави для протистояння процесам дегуманізації, які загострюються в умовах збройного конфлікту.

Аналізуючи доктринальні підходи сучасного православ'я до осмислення христології та сотеріології, слід зауважити, що центральна проблематика відповідного богословського дискурсу зосереджується навколо поняття особи Бога і людини. Така постановка питання зумовила виникнення низки внутрішніх напружень у богословському осмисленні постаті Христа, що знайшло своє відображення у філософських і теологічних концепціях православних мислителів (Соколовський, 2018, с. 288). Водночас ці напруження відкрили можливість глибшого осмислення свободи як здатності особи визначати спосіб власного буття, а гідності – як онтологічної даності.

Особливої уваги заслуговує персоналістична інтерпретація поняття особи, яка в межах богословської традиції отримала розгортання у чотирьох основних значеннях: як утілення Особи Сина; як єднання Божественної та людської природи в Особі Бога-Слова; як іпостасна єдність двох природ; як особистісна свідомість і спосіб буття (Sokolovskiy, 2023, р. 36). Такий багатовимірний підхід засвідчує, що персоналістичний вимір христології стає ключовим для розуміння як Божественної реальності, так і людського буття, зокрема в аспектах свободи, відповідальності та гідності.

Вагомий внесок у розвиток сучасної православної теології здійснив Й. Зізіулас, який запропонував оригінальну спробу переосмислення базових християнських положень у світлі запитів сучасної культури та антропологічної свідомості. У своїх працях теолог порушує низку питань, пов'язаних із богословським осмисленням Особи та місії Ісуса Христа, пропонуючи модель христоцентрично зорієнтованої еклезіології, у межах якої свобода особистості розкривається через її включеність у спільнотну відповідальність. Доктринальні погляди Й. Зізіуласа розгортаються насамперед у тринітарному осмисленні природи Церкви, де свобода і єдність не протиставляються, а взаємно передбачають одна одну (Христокін, 2009).

Сам мислитель розглядає власну еклезіологічну систему у двох взаємопов'язаних вимірах – христоцентричному та пневматологічному, наголошуючи на їх принциповій нероздільності в межах християнського віровчення. Синтез доктрини Особи Христа та вчення про Святого Духа, за переконанням Й. Зізіуласа, має об'єктивний характер і не є штучним результатом абстрактних богословських

конструкцій (Зізіулас, 2005, с. 129–130). Новозавітні тексти та літургійна практика Церкви засвідчують, що свобода особистості та її гідність реалізуються не поза історією, а в конкретному церковному досвіді, де таїнства хрещення і миропомазання поєднані у цілісному літургійному синтезі. Саме цей синтез дає змогу уникнути ієрархізації духовних вимірів та утверджує бачення людини як вільної особистості, покликаної до відповідального буття навіть в умовах історичних випробувань.

Головною проблемою для Церкви, за твердженням Й. Зізіуласа, є порушення внутрішньої єдності між доктриною Особи Христа та вченням про Святого Духа як у літургійній практиці, так і в богословському мисленні. У ширшій антропологічній перспективі цей розрив має безпосередні наслідки для осмислення свободи та гідності особистості, оскільки саме тринітарна цілісність богословського бачення визначає спосіб розуміння людського буття як вільного й відповідального. Наслідком зазначеного порушення у західній традиції стало не лише літургійне розмежування хрещення і миропомазання, а й домінування христоцентричного підходу над пневматологічним, що сприяло формуванню більш раціоналістичних моделей церковного та антропологічного мислення.

Натомість православна Церква зберегла літургійну єдність цих таїнств, однак сама по собі ця єдність не усунула проблеми міжцерковних взаємовідносин і не гарантувала цілісного антропологічного бачення. Однобічне акцентування христоцентричного виміру в Західній традиції та перевага пневматологічного підходу у Східній призвели до формування різних богословських пріоритетів і культових акцентів, які безпосередньо вплинули на еклезіологічні моделі, а через них і на уявлення про свободу особистості, її гідність і межі відповідальності в церковному та суспільному житті. Зазначена проблема має системний характер, оскільки її розв'язання залежить від узгодження фундаментальних доктринальних рівнів теології, насамперед у тринітарно-антропологічному вимірі.

У процесі осмислення шляхів подолання цієї напруги розкривається тринітарно зорієнтоване бачення Особи та місії Ісуса Христа, запропоноване Й. Зізіуласом, відповідно до якого Син, Отець і Святий Дух мисляться не ізольовано, а в нерозривній єдності ікономії (Зізіулас, 2005, с. 131–132). Такий підхід підкреслює, що осмислення Особи Христа неможливе поза тринітарним горизонтом і водночас має прямі наслідки для антропології та еклезіології, зокрема для розуміння людської особистості як такої, що реалізує свою свободу не в ізоляції, а в сопричасті.

Оскільки Бог пізнає Своє творіння як здійснення власної волі, тому саме воля божественної любові постає принципом єдності всього створеного та вказує на глибинний сенс існування. У цьому контексті доктрина Воплочення набуває ключового значення для антропологічного осмислення свободи та гідності людини. За Й. Зізіуласом, Воплочений Христос є не лише центром історії спасіння, а й онтологічним орієнтиром людського буття, у якому свобода ототожнюється з любов'ю та самодаруванням, а гідність – із покликанням до спілкування (Зізіулас, 2005, с. 98).

Розроблення Й. Зізіуласом синтезу істини як буттєвої реальності та історичного процесу має безпосередній антропологічний аспект. Істина виявляється не як статичний принцип, а як подія, у якій людська особистість включається в динаміку історії спасіння. Христос постає водночас принципом і кінцевою метою історії, що дає змогу осмислити людську свободу не як довільний вибір, а як участь у процесі переходу від фрагментарного існування до повноти істинного життя і спілкування (Зізіулас, 2005, с. 98–99).

Теза Й. Зізіуласа про те, що лише Син стає історією, тоді як Отець і Дух не обмежуються історичністю, має важливі антропологічні наслідки. Вона дає змогу осмислити свободу людини як звільнення від замкненості історичного часу та детермінізму обставин (Зізіулас, 2005, с. 132). Саме дія Святого Духа вводить есхатологічну перспективу, завдяки якій людська гідність не нівелюється історичними катастрофами, стражданнями чи насильством, що є особливо значущим у контексті сучасних українських суспільних випробувань.

Пневматологічний вимір ікономії також знімає індивідуалістичне сприйняття Христа як «одного» і відкриває Його як «багатьох», що має безпосереднє значення для осмислення особистості в церковній і суспільній реальності. Концепція «корпоративної особи» Христа, розроблена Й. Зізіуласом, дає змогу інтерпретувати свободу як співбуття, а гідність – як реальність, що реалізується у взаємній відповідальності та єдності без знищення особистісної іншості (Христокін, 2009). Євхаристія як центр еклезіологічної концепції Й. Зізіуласа постає простором, у якому свобода людини перестає бути самоконструюванням майбутнього і відкривається як прийняття дару буття. Саме у цьому досвіді формується особливий тип релігійної екзистенції, у якій гідність людини ґрунтується не на самоствердженні, а на причетності до майбутнього життя.

Разом із тим критика еклезіологічної концепції Й. Зізіуласа засвідчує наявність напруження між персоналістичним баченням свободи та канонічними структурами Церкви. Це напруження, однак, не нівелює антропологічного значення його

богослов'я, а радше вказує на складність поєднання свободи особистості, гідності та інституційної єдності у церковному і суспільному житті.

Перехід до богословської системи Х. Яннараса логічно продовжує зазначену проблематику, оскільки його персоналістська антропологія радикалізує тезу про онтологічну первинність особистості щодо сутності. Саме у цьому контексті свобода постає як спосіб буття особи, а гідність – як невід'ємна характеристика людського існування, яка не зводиться ні до природи, ні до соціальних ролей та має принципове значення для осмислення людини в умовах сучасних суспільних трансформацій (Соколовський, 2021, с. 107).

Вагомого значення в богословському мисленні Х. Яннараса набуває теза про принципову непізнаваність Бога для індивіда, позбавленого досвіду особистісного спілкування (Yannaras, 2006). У контексті проблеми свободи та гідності особистості ця теза має фундаментальне антропологічне значення, оскільки підкреслює, що людська свобода не реалізується в замкненості автономного суб'єкта, а розкривається виключно у події міжособистісного відношення. У межах богословської антропології Яннараса простежується чітка еволюція від класичних онтологічних схем до радикально персоналістських уявлень, які ставлять під сумнів самодостатність людського розуму як універсального інструменту пізнання та знижують значення зовнішнього, об'єктивного сприйняття дійсності (Лозовицький, 2023, с. 75). Такий підхід є особливо релевантним у ситуаціях суспільної кризи, коли гідність людини не може бути зведена до раціонально виведених норм чи інституційних гарантій.

У цьому контексті зрозумілою постає критика Яннарасом апофатичного підходу, що традиційно використовується православною теологією. Надаючи перевагу поетичному способу висловлення над формально-логічним, апофатизм, за переконанням мислителя, часто призводить до смислового розмивання мови, яке нівелює як стверджувальні, так і заперечні висловлювання (Дідківський, 2015, с. 15). При цьому Яннарас не проводить чіткого розмежування між споглядальним та екзистенційним рівнями апофатичного богослов'я, уважаючи, що сам метод незалежно від його варіацій не здатний адекватно передати реальність Особистісного Бога (Ішук, 2019, с. 34). Саме тому в центральній для нього проблематиці іпостасної єдності Божественної та людської природи у Христі він убачає принципову антиномію, яка не підлягає раціональному осягненню і залишається недоступною для позитивістського пізнання. Ця антиномія водночас окреслює межі людського розуму та відкриває простір для свободи як екзистенційної відповіді особистості.

У межах богословського осмислення Особи Христа Х. Яннарас здійснює також переінтерпретацію ідеї кенозису в православній традиції, надаючи їй виразного антропологічного та персоналістського звучання. Хоча в класичному богослов'ї Божественне самоприниження Христа через прийняття людської природи часто осмислюється в пневматологічному ключі, Яннарас наполягає на тому, що Божественна сутність у Христі є насамперед виявом абсолютної свободи Воплощеного Сина. Кенозис у такій перспективі не означає применшення або нівеляції повноти жодної з природ у межах іпостасної єдності, а засвідчує свободу Бога від будь-якої природної необхідності (Іщук, 2019, с. 35). Саме ця свобода, за Яннарасом, становить онтологічну основу людської гідності.

Бог, Який не обмежений жодними природними чи особистісними зобов'язаннями, здатний дарувати іпостасність як власному буттю, так і буттю людському. В іпостасній єдності Особи зберігається повнота Божественної та людської природи з усіма їхніми властивостями, що унеможливує будь-які форми онтологічного редуціонізму. У цьому сенсі буття, набуте в іпостасі Особи, не обмежує екзистенційного вияву свободи природною необхідністю, а, навпаки, відкриває можливість її повноцінної реалізації (Соколовський, 2021, с. 107). Іпостасна єдність робить людську природу причетною до Божественної сутності, оскільки в одній екзистенції іпостасність буття стає спільною для двох природ.

Інтерпретуючи формули халкидонського оросу «незлитно» і «нероздільно», Яннарас наголошує на збереженні властивостей кожної з природ у межах єдиної Особи. Христос сповідується Церквою як досконалий Бог і досконала людина, причому жодна з природ після з'єднання не зазнає спотворення, зміни або применшення. Сутність Христа відкривається в людському пізнанні не як абстрактна категорія, а як екзистенціальна подія, у якій беруть участь природні енергії єдиної Особи (Христокін, 2010). Саме це стає підґрунтям для осмислення людської гідності як реальності, що не залежить від історичних обставин або соціальних статусів.

Яннарас доходить висновку, що в єдиній екзистенції особової іншості та свободи діють і поєднуються енергії обох природ. Особа не зумовлена ні природою, ні сутністю, а абсолютно вільно визначає спосіб власного буття (Yannaras, 2006). Таким чином, особистість є первинною щодо природи, наділяє її сутнісними властивостями та енергією, залишаючись водночас вільною від будь-якої природної детермінації. Звідси випливає, що свобода Христа як Особи не залежить від енергій двох природ, а підпорядковує їх собі так, що людська воля

не протистоїть Божественній, а свідомо й добровільно з нею узгоджується.

Перевага Божественної волі в Христі, за Яннарасом, не була наслідком природної необхідності й не означала приниження людської волі. Вона постала як результат особистісного вибору, що протиставляється вибору Адама. Перший Адам, володіючи свободою, відмовився від реалізації власного буття як особистісного способу існування природи. Христос же як Новий Адам добровільно підпорядкував людську волю Божественній, відкривши людині шлях до пізнання істинного життя (Соколовський, 2021, с. 107). Отже, людська природа, за Яннарасом, бере участь у житті Трійці через волю Сина, яка є волею до життя, любові та свободи від необхідності.

Важливим виміром богословських роздумів Яннараса є також проблематика досконалості Бога і людини, яку він розгортає у тринітарному контексті. Акт Воплочення осмислюється як результат спільної дії Іпостасей Трійці, де збережено їхню відмінність, нероздільність волі й дії та непорушність єдності. Гармонійна цілісність Божественного життя знаходить своє завершене втілення у Христі, Який у християнській традиції постає як уособлення досконалого Бога і досконалої людини, що має безпосереднє антропологічне значення для осмислення гідності людської особистості.

Для підкреслення виняткової значущості акту іпостасної єдності Божественної й людської природи Яннарас послуговується поняттям надприродного, надаючи йому специфічного богословсько-антропологічного змісту. Надприродне означає, що як Бог, так і людина діють у події Воплочення вільно, не будучи детермінованими законами природної необхідності. У постаті Діви Марії відбувається радикальне перевищення онтологічних меж між тварним і нетварним, тоді як нетварна реальність, входячи в історію, змінює спосіб власного існування, не втрачаючи своєї божественної повноти (Соколовський, 2021, с. 108).

В антропологічному вимірі надприродне означає визволення людини від тварної обмеженості та диктату необхідності, що після гріхопадіння підпорядкували собі людське існування. Людська природа постає як особистісна іпостась життя, здатна реалізовувати себе як подію свободи й любові. Подолання розриву між тварним і нетварним, за Яннарасом, можливе лише в модусі буття, спільному для Божественної та людської природи в Особі Христа (Христокін, 2010). Саме у цій іпостасній єдності відкривається новий онтологічний горизонт, у межах якого образ Божий у людині отожднюється з особистістю як унікальним способом буття, що реалізується у свободі, любові та гідності.

Висновки. Персоналістична антропологія сучасного православного богослов'я концептуалізує людину як онтологічно значущу особистість, визначальну щодо природних і соціальних детермінацій. Такий антропологічний підхід долає межі редукціоністських інтерпретацій людини, у яких її буття підпорядковується колективним ідеологемам або функціональним суспільним позиціям. Установлено, що в межах сучасної православної думки особистість мислиться не як замкнений самодостатній суб'єкт, а як спосіб буття, що реалізується у співбутті, відповідальній взаємності та відкритості до іншого. Це дає змогу розглядати людське буття як онтологічно ціннісну реальність, яка не підлягає інструменталізації навіть у ситуаціях воєнної дестабілізації та глибоких суспільних трансформацій. З'ясовано, що персоналістична традиція православного богослов'я формує концептуально обґрунтований підхід для

релігієзнавчого аналізу сучасних соціокультурних процесів, оскільки уможливорює інтерпретацію війни не лише як політичного чи історичного феномена, а й передусім як антропологічного виклику, який актуалізує межі людяності, відповідальності та суспільної згуртованості. У цьому контексті персоналістична антропологія постає чинником критичної рефлексії щодо ідеологічних наративів, які прагнуть сакралізувати насильство та легітимувати дегуманізаційні практики. Обґрунтовано, що інтеграція христологічного, тринітарного та еклезіологічного вимірів у сучасному православному богослов'ї сприяє формуванню антропологічної моделі, у якій особистість осмислюється як унікальний і незамінний модус буття. Така модель розширює теоретичні можливості релігієзнавства у дослідженні механізмів суспільної стійкості, форм консолідації та етичної відповідальності в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Вергелес, К. М. (2017). Антропологічні виміри православ'я: монографія. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка. 300 с.
- Гаврилюк, Т. (2013). Запити сучасної християнської антропології та криза сучасної людини. *Релігія та соціум*. № 1. С. 91–96.
- Гаврилюк, Т. (2015). Християнська антропологія в її сучасних трансформаціях : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11. Київ. 395 с.
- Дідківський, А. А. (2015). Православна етика Х. Яннараса. *Вісник Житомирського державного університету. Філософські науки*. Вип. 2(80). С. 14–19.
- Зізіюлас, Й. (2005). Буття як спілкування. Дослідження особистості і церкви; пер. з англ. В. Верлок, М. Козуб. Київ: Дух і літера. 276 с.
- Іщук, Н. В. (2019). Особистість та спілкування в теології Христоса Яннараса. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, № 11(1). С. 32–38.
- Лозовицький, В. (2023). Православна неоортодоксія та неопатристичний екзистенціалізм грецької теології кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: український вимір. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. Вип. 51. С. 71–81.
- Соколовський, О. Л. (2018). Христологія: еволюція доктрини: монографія. Житомир: Євенок О. О. 472 с.
- Соколовський, О. (2021). Тематизація православної ортодоксії у теології Х. Яннараса. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення* : зб. наук. пр. за матеріалами VI Міжвузів. наук.-теорет. конф. молодих науковців, м. Житомир, 25–26 лютого 2021 р. Житомир. С. 106–108.
- Христокін, Г. (2010). Вчення про пізнання Бога Христоса Яннараса. *Релігія в Україні*. URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/5682-vchennya-pro-piznannya-boga-xristosa-yanarasa.html>
- Христокін, Г. (2009). Теорія богопізнання за працею І. Зізіюласа «Буття та інакшість». URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/632-teoriya-bogopiznannya-za-praceyu-iziziulasa.html>
- Христокін, Г. (2020). Парадигмальна еволюція сучасної православної теології як неопатристики та постнеопатристики: методологічний аспект. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. Вип. 2 (88). С. 59–70.
- Sokolovskiy, O. L. (2023). Anthropological Dimension of Perfection in Orthodox Theology. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. Vol. 2(94). P. 34–42.
- Yannaras, C. (2006). *Orthodoxy and the West: Hellenic Self-Identity in the Modern Age*. Brookline: Holy Cross Orthodox Press. URL: <https://yannarasbooks.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/orthodoxy-west.pdf>

REFERENCES

- Vergeles, K. M. (2017). *Anthropological Dimensions of Orthodoxy: A Monograph*. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv. 300 p.
- Havryliuk, T. (2013). The Challenges of Contemporary Christian Anthropology and the Crisis of Modern Humanity. *Religion and Society*, № 1. P. 91–96.

Havryliuk, T. (2015). *Christian Anthropology in Its Contemporary Transformations*. Doctoral dissertation (PhD in Philosophy), specialty 09.00.11. National Academy of Sciences of Ukraine, H. S. Skovoroda Institute of Philosophy. Kyiv. 395 p.

Didkivskiy, A. A. (2015). The Orthodox Ethics of Christos Yannaras. *Bulletin of Zhytomyr State University. Philosophical Sciences*, issue 2 (80). P. 14–19.

Zizioulas, J. (2005). *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church*. Translated from English by V. Verlok and M. Kozub. Kyiv: Dukh i Litera. 276 p.

Ishchuk, N. V. (2019). Personhood and Communion in the Theology of Christos Yannaras. *Philosophy and Political Science in the Context of Contemporary Culture*, № 11 (1). P. 32–38.

Lozovyt'skyi, V. (2023). Orthodox Neo-Orthodoxy and Neopatristic Existentialism in Greek Theology of the Late Twentieth and Early Twenty-First Centuries: The Ukrainian Dimension. *Bulletin of Lviv University. Series: Philosophical and Political Studies*, issue 51. P. 71–81.

Sokolovskiy, O. L. (2018). *Christology: The Evolution of Doctrine*. Monograph. Zhytomyr: Evenok Publishing House. 472 p.

Sokolovskiy, O. (2021). Thematization of Orthodox Orthodoxy in the Theology of Christos Yannaras. In: *Current Problems of Contemporary Philosophy and Science: Challenges of the Present*. Proceedings of the 6th Interuniversity Theoretical Conference of Young Scholars (Zhytomyr, February 25–26, 2021). Edited by M. A. Kozlovets et al. Zhytomyr. P. 106–108.

Khrystokin, H. (2010). The Doctrine of the Knowledge of God in the Theology of Christos Yannaras. *Religion in Ukraine*. URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/5682-vchennya-pro-piznannya-boga-xristosayannarasa.html>

Khrystokin, H. (2009). The Theory of the Knowledge of God According to J. Zizioulas's «Being and Otherness». *Religion in Ukraine*. URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/632-teoriya-bogopiznannya-za-praceyu-iziziulasa.html>

Khrystokin, H. (2020). Paradigmatic Evolution of Contemporary Orthodox Theology as Neopatristics and Post-Neopatristics: A Methodological Aspect. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Philosophical Sciences*, issue 2 (88). P. 59–70.

Sokolovskiy, O. L. (2023). Anthropological Dimension of Perfection in Orthodox Theology. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*, vol. 2 (94). P. 34–42.

Yannaras, C. (2006). *Orthodoxy and the West: Hellenic Self-Identity in the Modern Age*. Brookline: Holy Cross Orthodox Press. URL: <https://yannarasbooks.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/orthodoxy-west.pdf>

Дата першого надходження статті до видання: 09.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.03.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

